

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Х.А.Абдурасулов	
Экономическая история Туркестана в "Большой игре" Питера Хопкирка	338
Sh.S.Shodiyeva	
Afg'oniston matbuotining Buxoro amirligi hududiga tarqalishi tarixiga doir.....	343
Sh.M.Abdusatorov	
Gastroturizm sohasini rivojlantirishning ba'zi nazariy masalalari.....	348
O.B.Nizomiddinov	
XX asrning 20-yillarida Farg'ona viloyatida ta'lim tizimi (Farg'ona viloyat davlat arxividagi hujjatlar misolida)	353
G'.A.Raxmonov	
Farg'ona vodiysida suv xavfsizligi borasidagi yondashuvlar	358
M.Y.Umarova	
Temuriy Malika Gavharshodbegim tug'ilgan oila va uning Amir Temur davridagi hayoti	361
S.B.Yuldashev	
The Faragina – a regular military structure in the Abbasid's army	366
X.X.Mamajonov	
Turk tarixshunosligida Amir Temur tarixining o'rganilishi va rivojlanish bosqichlari.....	373

ADABIYOTSHUNOSLIK

D.Sh.Kodirova	
O'zbek tili konchilik terminlarining terminografiya talablari asosida terminologik lug'atlarga kiritilishi	377
N.T.Zaylobova	
Muloqot xulqining oliy ko'rinishi	384
D.O.Xamidova	
Luqmon Bo'rixonning "jaziramadagi odamlar" romanida ruhiyat	389
A.N.Nasirov	
Xarakter evolyutsiyasining ruhiy-psixologik asosi	396

TILSHUNOSLIK

Ф.Ш.Алимов, Р.А.Фахрутдинова	
Лингвистические факторы формирования письменной речи в условиях цифровизации.....	402
Талантбек кызы Альбина, К.С.Шакиров, Э.И.Ибрагимова	
Формирование информационно-коммуникационные готовности у педагогов дошкольного образования в условиях непрерывного профессионального образования	408
O.Q.Sobirov, Sh.I.Shokirov	
Ingliz tilida qurilish terminlarini semantik xususiyatlari.....	417
D.A.Ganiyeva	
To'liqsiz va bog'lama fe'llarda sinkretizm va polifunksionallik.....	422
A.M.Mamarasulov	
Leksik sistemaga onomasiologik yondashuv.....	426
N.Xamidov	
Turli tizimli tillardagi antroponimlarda erkalash-kichraytirish ma'nolarining ifodalanishi	432
С.Э.Саидова	
Мулоҳизаҳо оиди лингвистикаи ареалӣ дар мисоли шеваҳои аҳолии сурхондарёи шарқӣ.....	437
Г.М.Мансурова	
Проблемы понимания на слух у студентов технических вузов	441
Ф.А.Темирова	
Методологический анализ подходов к составлению идиоматического словаря на примере HSG: сравнение, особенности и рекомендации	445
Ш.М.Султонова, Г.Ф.Нишонова	
Теоретические предпосылки изучения антропонимов в переводческом аспекте.....	449

FARG'ONA VODIYSIDA SUV XAVFSIZLIGI BORASIDAGI YONDASHUVLAR

ПОДХОДЫ К ВОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЕ

APPROACHES TO WATER SECURITY IN FERGANA VALLEY

Raxmonov G'olib Axmadjonovich¹¹Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti**Annotatsiya**

Maqolada Farg'ona vodiysida suv xavfsizligi borasidagi yondashuvlar va uning ilmiy-nazariy jihatlari, suv resurslaridan oqilona foydalanish bo'yicha chora-tadbirlar, suv xavfsizligi xalqaro suv hamjamiyatining faoliyati masalalari ilmiy adabiyotlardagi materiallar yordamida tahlil qilingan.

Аннотация

В статье с помощью материалов научной литературы анализируются подходы к водной безопасности Ферганской долины и ее научно-теоретические аспекты, меры по рациональному использованию водных ресурсов, вопросы водной безопасности и деятельность международного водного сообщества.

Abstract

In the article, approaches to water security in the Ferghana Valley and its scientific and theoretical aspects, measures for the rational use of water resources, issues of water security and the activities of the international water community are analyzed with the help of materials from scientific literature.

Kalit so'zlar: Farg'ona vodiysi, suv xavfsizligi, xalqaro suv hamjamiyati, suv infratuzilmasi, suv resurslari, suv ta'minoti.

Ключевые слова: Ферганская долина, водная безопасность, международное водное сообщество, водная инфраструктура, водные ресурсы, водоснабжение.

Key words: Ferghana Valley, water security, international water community, water infrastructure, water resources, water supply.

KIRISH

XX asr oxiri - XXI asr boshlarida suv infratuzilmasi xavfsizligi va suv ta'minoti xavfsizligi, ayniqsa, suv bilan bog'liq bo'lgan masalalar muhim mavzularga aylandi. Bugungi kunda suv xavfsizligi xalqaro suv hamjamiyatining kun tartibida yanada ustunlik qilmoqda va uchta xalqaro tashkilot (Global suv hamkorligi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va Xalqaro suv boshqaruvi instituti) bu atamani yetakchi asos sifatida qabul qilgan. Hozirgi suv xavfsizligi ta'riflari o'zgaruvchan muhitda foydalanuvchilar va ekotizimning asosiy talablari yoki maqsadlariga ishora qiladi [1]. Suv xavfsizligiga global e'tibor qaratishdan tashqari, suv, energiya va oziq-ovqat aloqalari suv xavfsizligi maqsadlari atrofida quriladi [2]. Ushbu maqsadlarga alohida e'tibor qaratilib, suv ta'minoti xavfsizligini ta'minlashning to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita suv xavfsizligi choralari kabi an'anaviy yondashuvlar chiqarib tashlandi. Ushbu ma'lumotni keltirishning boisi o'tmishda Farg'ona vodiysida ko'plab qishloqlarda aynan suv bilan bog'liq muammolar mavjud bo'lgan, yillar davomida ular o'z yechimini topmagan.

Suv resurslariga o'tmishda ajdodlar quyidagicha munosabatda bo'lishgan: "Turkistonning yeri - bizning tanimiz, suvi - qonimizdir... Kimda-kim bu ikkisiga tegadurg'on bo'lsa, bizning tanimiz bilan qonimizga tuqulg'on bo'lajak". Ushbu so'zlar Turkiston musulmonlarining favqulodda IV qurultoyida aytilgan edi [3]. Chindan ham qadimdan Markaziy Osiyoda suv aholi tasavvarida xuddi tomirida oqayotgan qon kabi muqaddas sanalgan. "Yer - xazina, suv - gavhar", "Suv tugagan yerda - zamin tugaydi", "Suvsiz hayot yo'q", degan xalq maqollari xalqimizning suvga bo'lgan mehru oqibatini isbotlaydi.

Suv borasidagi bunday muammolarning yechimsiz qolishi sababidan XX asr boshida Turkiston jadidlarining mamlakatni rivojlantirish yuzasidan yaratgan dasturining 13-bandi aynan suv masalasiga alohida e'tibor qaratilgan edi: "Turkistonda yer masalasining asosi - suv. Shuning uchun millatning barcha kuchi xalqni suv bilan ta'minlab, turmushni yaxshilashga sarflanajak. Suv idorasi ishlarini tartibga solishga katta ahamiyat berilajak" [4]. Sovet Ittifoqidan mustaqillikka erishgandan so'ng, imkon qadar barcha davlatlar bir-biridan mustaqil bo'lish uchun echim topishga

TARIX

harakat qildilar va hozir ham harakat qilmoqdalar. Ushbu yechimlar joriy foydalanilmayotgan qish oqimini qo'lga kiritish yoki muqobil suv manbalarini qidirish uchun kirish infratuzilmasini takrorlash orqali asoslangan. Duxovniy ta'kidlaganidek, "O'zbekiston qo'shimcha suvga bo'lgan talabini Andijon suv omboridan chiqarish va qisman oqim ichidagi suv omborlarini qurish orqali deyarli to'liq qondirishga intilmoqda" [5].

1993 yilda Respublika Xalq xo'jaligining barcha sohalarida, shu jumladan suv xo'jaligida ham, neft mustaqilligiga erishish uchun birinchi Prezidenti I.A.Karimovning tashabbusi bilan qattiq sa'yi-harakatlar boshlandi. 1997 yil fevralida O'zbekiston Respublikasi melioratsiya va suv xo'jaligi hamda Qishloq xo'jaligi Vazirliklari tugatilib ular asosida O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi Vazirligi tashkil etildi. Bu o'zgarishlar davomida Farg'ona viloyat Qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasi tuzildi. Bugungi kunda suv muammosi nafaqat O'zbekiston Respublikasi, balki butun dunyo miqyosidagi global muammo hisoblanadi. Suv muammosini bartaraf etish va undan oqilona foydalanishni joriy etish hozirgi kunning eng asosiy vazifalardan biridir. Buning uchun birinchidan, suvdan oqilona va to'g'ri foydalanishni joriy etish; ikkinchidan, mamlakatlararo-transchegaraviy suvdan foydalanishni muvofiqlashtirish (chunki ko'plab davlatlarda foydalanilayotgan suvlarning-daryolarning asosiy manbai boshqa mamlakatlarda joylashgan va daryoning yukori okimida suvdan foydalanishda o'zgartirishlar kilinishi, daryoning quyi okimida joylashgan suvdan foydalanuvchilar uchun qiyinchiliklar tug'diradi. "Transchegaraviy daryolarda har qanday gidro-texnik inshoot qurishda, mamlakat, bu borada qo'shni davlatlar bilan kelishishi va xalqaro huquq normalariga kat'iy rioya kilishi zarur") va imzolangan shartnoma-kelishuvlarga qat'iy rioya etish; uchinchidan, suv havzalarini ekologik muhofaza qilish va ifloslantirmaslik hamda sodir etilgan jinoyatlarga jazo choralari kuchaytirish lozim.

Farg'ona vodiysi qadimiy unumdor voha bo'lib, O'zbekistonning Markaziy Osiyodagi eng zich joylashgan hududidir. Farg'ona vodiysidagi suv resurslari Sirdaryoning irmoqlari bo'lgan Norin va Qoradaryo, shuningdek, Norin va Qoradaryoning tog' irmoqlari hamda magistral kanallar (Katta Farg'ona kanali, Janubiy Farg'ona kanali, Katta Andijon kanali, Katta Namangan kanali) mavjud. Sirdaryoning o'rta oqimida suv ta'minoti ko'p jihatdan daryoning yuqori oqimi bo'yidagi mamlakatlar (Qirg'iziston Respublikasi va Tojikiston) tomonidan chiqarilgan oqimga bog'liq. Irrigatsiya va drenaj (I&D) infratuzilmasining yomonlashgani, shuningdek, suvni noto'g'ri boshqarish va suvdan foydalanishning samarasizligi muammolari bilan birgalikda atrof-muhitning degradatsiyasiga va qishloq xo'jaligi mahsuldorligining pasayishiga olib keladi, bu esa ijtimoiy keskinlikni keltirib chiqarishi mumkin.

O'zbekiston Farg'ona vodiysi irrigatsiya okrugi doirasida Shimoliy Farg'ona va Katta Namangan kanallari oralig'ida Rezaksoy suv ombori (0,3 km³) va Katta Andijon kanali bo'ylab Markaziy (Markaziy) suv ombori (0,35 km³) To'qto'g'ulning foydalanilmagan qishki oqimini saqlash uchun qurdi. Turli sohilbo'yi davlatlari ham kirish infratuzilmasini takrorlash va muqobil manbalarga o'tish orqali suv xavfsizligini ta'minlashga harakat qilmoqda. O'zbekiston Qirg'izistondagi Katta Namangan kanalining ishlamay qolgan buritish inshootini qoplash uchun Shimoliy Farg'onadan Katta Namangan kanaligacha qo'shimcha nasos stansiyalarini qurishni rejalashtirmoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston Farg'ona viloyatida yer osti suvlaridan foydalanish uchun yangi nasos stansiyalarini qurishni rejalashtirmoqda, bu yerda maqsad kichikroq irmoqlar bo'ylab olingan kamroq suvning o'rnini qoplashdir [6]. Farg'ona vodiysi irrigatsiya okrugi hududida Tojikiston birinchi bo'lib Qayroqum suv ombori bilan bog'lanish orqali Katta Farg'ona kanali bo'yicha O'zbekiston bilan suv ajratish masalalarini muhokama qila boshladi. So'nggi paytlarda Tojikiston Isfara irmog'idan to'g'ridan-to'g'ri o'z hududida joylashgan Katta Farg'ona kanalining dumg'aza qismiga o'tkaza boshladi. Demak, Tojikiston va O'zbekiston o'rtasida suv taqsimoti bo'yicha muzokaralar olib borilgan bo'lsa-da, Tojikiston haligacha Katta Farg'ona kanalidan suv ulushini ololmadi. Yaqinda amalga oshirilgan Tojikiston strategiyasi natijasida O'zbekistonning Isfara irmog'ining quyi oqimidagi sug'oriladigan maydonlari suv bilan ta'minlanmagan bo'lib qoldi [7].

Ko'plab olib borilgan tadqiqotlar natijalariga qaraganda, global iqlim o'zgarishi natijasida so'nggi 50-60-yil davomida Markaziy Osiyodagi yuksak tog'liklardagi muzliklar maydoni taxminan 30 foizga qisqargan. Prognozlarga ko'ra, 2050-yilga borib chuchuk suv tanqisligi mintaqada yalpi ichki mahsulotning 11 foizga pasayishiga olib kelishi mumkin. Global iqlim o'zgarishi, O'zbekistonda aholi soni o'sib borayotgani, iqtisodiyotning turli tarmoqlari kuzatilayotgan jadal

rivojlanish va ulardagi suvga bo'lgan talab o'sishi tufayli suv resurslari taqchilligi yildan yilga ortib bormoqda. O'zbekistonda mavjud chuchuk suv hajmi qisqarishi tufayli suv tanqisligi va qurg'oqchilik xavfi sezilarli darajada oshmoqda.

2023-yilning 20-oktyabr kuni Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2024-yil uchun davlat budjetining asosiy yo'nalishlari hamda tarmoq va hududlarda amalga oshiriladigan vazifalar muhokamasi yuzasidan o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida ham mintaqamizda suv muammosi kun sayin dolzarb bo'lib bormoqda. So'nggi ikki yilda suv xo'jaligiga byudjetdan 22 trillion so'm, jumladan, suv tejoychi texnologiyalarga qariyb 1 trillion so'm subsidiya ajratilganligi aytib o'tildi.

Shu bois kelgusi yillarda sug'orish kanallarini betonlash, suv tejoychi texnologiyalar o'rnatish ishlariga ajratiladigan mablag' ko'paytirib boriladi. Jumladan, kelgusi yilda markazlashgan investisiya hisobidan 1,7 trillion so'mlik va xalqaro moliya tashkilotlaridan 300 million dollarlik suv infratuzilmasi loyihalari amalga oshiriladi. Davlatimiz rahbari bu masalaga kengroq to'xtalib, sug'orish kanallarini betonlash bo'yicha uch yillik dastur qabul qilinishini ta'kidlab o'tdilar.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish kerakki, u yoki bu tuman yoki regiondagi tabiat muvozanatini buzgan, yerning unumini pasaytirgan, sizot suvlari sathi ko'payishiga olib kelgan suv omborlari ishini to'xtatish maqsadga muvofiqdir. Ularda to'plangan suv esa daryo o'zanlariga ochib yubornishi, ayni paytda suv omborlari tagida cho'kib qolgan loyqalardan qanday foydalanish tadbirlari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi zarur. Suv nihoyatda taqchil bo'ladigan hududlardan boshqa joylardagi barcha suv omborlari esa vaqti-vaqti bilan ishlatilishi zarur. Ya'ni faqat sel keladigan qish paytlarida suv to'plash, bahor va yozda, dalalarni yuvish paytida esa aylanma kanallar orqali, ularning suvini to'plagan loyqalari bilan birgalikda dalalarga oqizish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. United Nations University. Water Security and the Global Water Agenda, a UN-Water Analytical Brief; United Nations University: Hamilton, PA, USA, 2013.
2. Hoff, H. Understanding the Nexus. In Proceedings of the Bonn Conference: The Water, Energy and Food Security Nexus, Stockholm, Sweden, 16–18 November 2011.
3. Шамсутдинов Р., Каримов Ш. Ўзбекистон тарихидан материаллар. –Андижон.: “Андижон нашриёт матбаа”, 2004. -Б.69.
4. Ўша асар. -Б.340.
5. Dukhovny, V.A. Water and globalization: Case study of Central Asia. Irrigation. Drainage. **2007**, 56, P.489–507.
6. Water Security in the Syr Darya Basin. *Water* 2015, 7.
7. Pak, M.; Wegerich, K.; Kazbekov, J. Re-examining conflict and cooperation in central Asia: A case study from the Isfara river, Ferghana Valley. *Int. J. Water Resour. Dev.* **2014**, 30, 230–245.
8. Rakhmonov, G. A. (2021). The History Of Water Resources Modernization Processes In The Ferghana Valley. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(12), 77-81.
9. Рахмонов, Г. (2021). Давлатлараро муносабатларни ўрнатишда трансчегаравий сув ресурсларидан фойдаланишнинг аҳамияти (Фарғона водийси вилоятлари мисолида). *Общество и инновации*, 2(11/S), 199-204.
10. Rakhmonov, G. (2022). FARG'ONA VODIYSIDA SUVDAN FOYDALANISHNIYAXSHILASHDA SUVNI TEJOVCHI SUG'ORISH TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNING QULAYLIKLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (1), 28-28.
11. Фолибжон Рахмонов. Сув тежовчи суғориш технологияларини жорий этишдаги устувор вазифалар. *UzACADEMIA ilmiy-uslubiy jurnali*. VOL 3, ISSUE 7 (27), FEBURARY 2022.